

Mogu li se duševne pojave tumačiti fizikalnim putem?

Pod gornjim naslovom izašla je u *Almanahu* društva hrvatskih književnica god. 11 br. 1 str. 66, u kojem inače ima i dobrih radnja, rasprava od dr. Zore Vonješ, koja bez ikakva kolebanja na jedan logički vrlo površan način, uz puno kontradikcija, odgovara na gornje pitanje sa pozitivnim *da*. Dakle duševne, intelektualne, čisto netvarne pojave u čovjeku mogu se tumačiti čisto fizikalnim putem; dr. Vonješ izričito veli: »Cijeli uzročni kompleks naših duševnih pojava mora jasnije da se ispolji u promatranju fizioloških korelata i put od uzroka do djelovanja mora stupiti na prvo mjesto. Taj put treba da nam omogući, da svedemo i psihičke funkcije na čisto fizikalno polje.«

Ovakova tvrdnja svakako spada u materijalističko shvaćanje čovječje naravi, koje niječe, da u čovjeku postoji razumna neumrla duša t. j. substancijalni duhovni princip, koji je jedini kadar da po načelu uzročnosti i zdravoj logici bude dovoljnim, adekvatnim uzrokom netvarnih duševnih pojava u čovjeku, kao što su razumni čini: pojam, sud i zaključak te htijenje i samosvijest. To shvaćanje se vidi iz daljnjih nedokazanih tvrdnja u istoj raspravi: »Mogućnost sumacije elektromagnetskih polja omogućuje također i mogućnost sumacije samih psihičkih kvanta u jednu za subjekat jedinstvenu cjelinu. Ta magnetska polja, odnosna njihova diferencija, predstavljaju dakle fizikalni ekvivalent za naša psihička zbivanja. To je jedna te ista činjenica samo gledana sa dvije razne strane. Ako te činjenice gledamo objektivno, onda su to samo fizikalne veličine, koje u velikoj brzini dolaze i prolaze. Ako ih pak gledamo sa stanovišta samoga subjekta, onda su to psihičke pojave, t. j. subjektivni osjeti nižega i višega reda. Oba gledišta teku paralelno i jedno ne može nastati bez drugoga. Psihičke pojave prema tome nijesu nešto *vrhunaravnoga*, nešto za organizam stranoga.« Dr. Vonješ pobrkava pojmove »*naravno*« i »*vrhunaravno*«. Zdrava eksperimentalno-racijonalna psihologija ne uči, da se uzrok duševnih ili psihičkih čina u čovjeku ima tražiti u nečem »*vrhunaravnom*« već u posve *naravnom* principu, ali od trome i protežne tvari ili materije bitno različitom, duhovnom principu ili substanciji, koju zovemo neumrlom dušom. Jasno je dakle, da se u spomenutoj raspravi otklanjanjem »*nečega vrhunaravnog*« otklanja i niječe opstojnost

duhovne substancije ili duše u čovjeku, jer dr. Vonješ uporno nastavlja: ... »niti ne predstavljaju (psihičke pojave) neku posebnu životnu energiju, nego samo subjektivnu stranu općeg elektromagnetskog zbivanja složenog pod specijalnim za živa bića karakterističnim okolnostima.«

OČITE KONTRADIKCIJE

Iza kako je ovako evidentno naglašeno čisto materijalističko shvaćanje čovječje naravi, da dosljednost i logika dr. Zore Vonješ odskoči u potpunoj svojoj vrijednosti, ona nastavlja: »Naravno, naći će se puno protivnika takovome shvaćanju i to iz više razloga. Najvažniji je razlog nepoznavanje anatomske-fiziološke aparature živog organizma, a specijalno njegovog nervnog aparata. Nijedno drugo tumačenje ne može dati detaljniji prikaz tih pojava, koje bi baziralo na čistim činjenicama, kao što je ovo. Ovakovo shvaćanje vodi do »panpsihizma«, jer je i svaki atom, elektron, proton, foton i t. d. samo jedna elektromagnetska pojava i ništa drugo.« Vjerujemo, da će se naći mnogo protivnika ovakovome shvaćanju prirode čovjeka, ali ne zbog nepoznavanja anatomske-fiziološke aparature, već radi očitih protivurječja, kojima upravo vrvi ova rasprava t. j. radi pomanjkanja zdrave logike, bez koje nemože postojati ozbiljno znanstveno raspravljanje niti na polju prirodnih znanosti, niti na polju empirijske i eksperimentalne psihologije, jer je zdravo logično mišljenje isto tako potrebno u empirijskim znanostima, kao što je ono preduvjet rada u racionalnoj ili filozofijskoj psihologiji, i uopće u ljudskom misaonom saobraćaju i životu. Pravo primjećuje Hettinger: »Nije dostatno samo promatrati i opisivati činjenice, nego je isto tako važno iz njih povući ispravne zaključke, da se postigne općeniti rezultat.« U ovoj raspravi je dr. Vonješ pobrkala hipotezu psihofizičkog paralelizma sa metafizičkim paralelizmom, materijalizam sa panpsihizmom; po njoj su duševne pojave sad istovjetne fizikalno-fiziološkim pojavama, što bi značilo materijalni monizam, a sad su fizičko-fiziološke pojave iste naravi sa psihičkim pojavama, jer ovakovo shvaćanje, veli ona, vodi do panpsihizma, ovaj pak, kako je poznato, tobože »vječnim atomima« pripisuje život, premda manje savršeni, ali ipak poput ljudskog života. Zar nije ovakovo čudno umovanje pravi labirint svakovrsnih kontradikcija? Njemački pisac Haller vrlo dobro opaža: »Čin mišljenja, taj jednostavni i samosvijesni razumni čin, izvoditi iz materije i tumačiti kao posljedjcu isključivo tvarnog svijeta isto je kao tvrditi, da je ono što je sastavljeno istodobno jednostavno; da je nesvijesno istodobno svijesno; da je nešto što je nužno i neslobodno istodobno slobodno te samo sebe opredjeljuje; to je isto kao govoriti o četverouglastom krugu i drvenom željezu. To je protivurječje i nemogućnost.« Jedno je pak sigurno, da dr. Vonješ poriče postojnost »substancijalne ljudske duše« bilo u smislu materijalističkog bilo u smislu spiritualističkog monizma, a ujedno vrlo upadno pobr-

kava sve te po naravi svojoj različite pojmove. Iz nijekanja supstancijalnosti duše slijedi skroz pogriješno shvaćanje izvora i naravi ljudske spoznaje. Ovakovo je shvaćanje čovjeka i njegova života toliko neprirodno, toliko razorno toliko je krivo, da je i sam J. Rousseau u Emilu, morao kazati: »Izbjegavaj one, koji pod izlikom tumačenja prirode siju kukavne nauke, ... što obaraju, uništavaju i nogama gaze sve, što je čovječanstvu sveto; koji nesretniku u njegovoj boli otimlju posljednju utjehu; koji bogataše i mogućnike oslobađaju jedine uzde njihovih strasti; koji u srcima ugušuju glas savjesti i uništavaju nadu u krepost, a kod toga se hvališu, da su dobrotvori ljudskog roda; to je po mom mišljenju jedan od dokaza, da njihova nauka nije istinita nauka.«

PSIHOFIZIČKI PARALELIZAM I LJUDSKA DUŠA

Da svoje krivo mišljenje o ljudskoj duši kako tako opravda, utiče se dr. Zora Vonješ hipotezi psihofizičnog paralelizma. Tri su vrste paralelizma. Logički paralelizam tvrdi, da našoj subjektivnoj spoznaji nešto odgovara u stvarnosti, t. j. priznaje postojanje objektivne istine. Ovakav paralelizam, u koliko se ne pretjerava, treba odobriti, inače bi se upalo u općeniti skepticizam. Psihološki paralelizam naučava, da čovječjim duševnim činima, naime razumnoj spoznaji i htijenju, uvijek odgovaraju kao paralelni čini fiziološke pojave živaca i mišića čovječjeg organizma; nadalje tvrdi, da između pojava psihičkih i fizioloških ne postoji uzajamna uzročnost u smislu da bi jedne pojave fizički proizvele druge, već da psihički čini ili pojave uzrokuju samo psihičke, a fiziološki čini ili pojave proizvode samo fiziološke čine ili pojave; to zovu zatvorenom uzročnošću (geschlossene Naturkausalität). B a z a l a se ovako izražuje: »Paralelizam je nauka, da pojave duševne i tjelesne ne stoje doduše u neposrednom saobraćaju, u uzajamnom odnosu, ali ipak da odgovaraju jedne drugima, slično kao točke dvaju paralelnih pravaca.« Uzmimo primjer: Hoću da pišem. Moja odluka da pišem ili moje htijenje, čin je čisto duševni, psihički, a pisanje čin tjelesni, fizički. Prema spomenutoj hipotezi moja odluka ne utječe na samo pisanje, već čin moje odluke i čin pisanja stoje uporedo kao dvije paralelno poteegnute crte. Uzročni odnos po ovoj teoriji iščezava. Osim toga ovaj paralelizam tumači izmjenični odnos spomenutih pojava tako da tvrdi realnu istovjetnost psihičkih i fizioloških čina, koji, ako su posmatrani iznutra, od naše svijesti, smatraju se psihičkim činima, ako se pak zapažaju izvana, osjetilima, onda su to fiziološki čini; po prilici kao što jedan te isti luk, veli F e c h n e r, iznutra promatran izgleda nam konkavan, motrimo li ga pak izvana, on ima pupčasti ili konveksni oblik. Treća vrsta, naime paralelizam metafizički, smatra sa panteistom S p i n o z o m, da jedno te isto apsolutno biće ima svojstva duševna i tvarna ili sa L e i b n i z o m, da su i monade spiritualne i sposobne za mišljenje, što se svodi

bilo na materijalistički bilo na spiritualistički panteizam, koji isključuje pojam osobnoga Boga i supstancijalne duše.

U psihofizičkom paralelizmu imade i zdravih zrnaca; ako se u njemu pozitivni elementi sakupe i do s l j e d n o ili logično misli, onda se mora doći do zaključka, da fiziološke pojave čovječjeg organizma imaju svoju podlogu u tjelesnoj realnosti, a duševne pojave u duhovnoj supstancijalnoj realnosti ili principu; ove dvije realnosti, kao nepotpune supstancije združuju se u čovječjem organizmu i sačinjavaju jednu potpunu supstanciju, koja se zove čovjek, a taj čovjek misli, hoće i posjeduje samosvijest. Samo nedosljedni psihofizični paralelizam, koji pobrkava pojmove, može doći, poput dr. Zore Vonješ, do nijekanja duhovnog tvornog principa. To se razabire već iz dojakošnjeg razlaganja, a još jasnije će prositeći iz daljnjeg obrazloženja. Pravo primjećuje Mercier: »I psihologija ima svoju empiriju. Moderna je filozofija iskoristila sve egzaktne znanosti, napose fiziku, organsku kemiju i biologiju, da protumači materijalnu podlogu psihičkih činjenica, naime čovječji organizam sa njegovim fizičkim i fiziološkim funkcijama... Najbolju uslugu se može iskazati općenitim naukama skolastične filozofije (i psihologije), ako se tu samu nauku svede u savez sa rezultatima, što su se postigli na poljima celularne biologije i embriologije.« Mercier je dubok filozof i vrlo poznavalac savremenih rezultata prirodnih nauka. On je na katoličkom sveučilištu u Louvenu (Belgija) podigao zavod za eksperimentalnu psihologiju, kao središte za psihofiziološka gibanja, poput zavoda u Leipzigu, što ga je podigao W u n d t; stoga je umišljeno i neznanstveno, kad dr. Vonješ lakoumno tvrdi, da je nepoznavanje anatomske-fiziološke aparature živog organizma najvažniji razlog, koji rukovodi protivnike materijalističkog shvaćanja ljudske duše. Rezultati naime savremenih prirodnih znanosti potvrđuju, da postoji razumna ljudska duša, a i sama hipoteza paralelizma nastala je odatle, što su objektivni prirodznanci smatrali potrebitim da protiv materijalista naglase bitnu razliku između tvarnih t. j. tjelesnih i duševnih pojava. Odlučno i auktoritativno veli znameniti prirodoslovac bečki paralelist J o d l: »Moždani su kao i cijeli životni organizam podvrgnuti tvarnim izmjenama (Stoffwechsel). Naši moždani izlučuju kemičke supstancije: Cholosterin, Kreatin, Xantin i u ovom izlučivanju imamo fiziološku analognu pojavu kao i kod bubrežnog ustrojstva i kao kod jetara. Ovakovo je moždano izlučivanje nešto sasvim drugo, nego li su osjetni pokreti u moždanom aparatu i s njima skopčani svijesni čini... Dokazati, da fizičke pojave t. j. vanjske podražaje slijede i psihičke pojave t. j. svijesna naša, nipošto ne znači, da se moraju psihičke pojave izvoditi iz fizičkih... jer je svijesnost posve drugo (Heterogenität) nego li su oblici bilo kojih mehaničkih pokretaja.« Pred ovakovim izlaganjem F. Jodla kako su površne i nepripustive tvrdnje dr. Vonješ, kad veli, da psihičke pojave ne pretstavljaju neku posebnu život-

nu energiju nego samo subjektivnu stranu općeg elektromagnetskog gibanja!?

POSEBNA ŽIVOTNA DUHOVNA ENERGIJA

Stvar stoji baš obratno: psihičke pojave u užem smislu riječi t. j. pojam, sud, zaključak, refleksija, samosvijest, htijenje predstavljaju posebnu, od tvarne energije, bitno različitu, životnu duhovnu energiju. Dobro opaža poznati profesor, biskup i kardinal Mercier: »Učitelji sadanje psihologije jednodušno tvrde, da je nemoguće susljednim istovjetovanjem svoditi psihologiju na fiziologiju, a ovu na kemiju i fiziku, a sve ove na proste modifikacije prostora, na gibanje na prostornost.« Ovu jedino ispravnu tezu solidno obrazlaže dr. S. Zimmermann, kad veli, da u razvitku čitavog duševnog života možemo označiti tri stepena, po kojima se duševno djelovanje sve većma izdiže nad tjelesnost i time postaje sve manje zavisno od tijela. Prvi stepen sačinjavaju psihofizički događaji, naime funkcije osjećanja, osjetilnog čuvstvovanja i teženja. U postanku ovih doživljaja subjekat je zavisan od izvanjskog svijeta i njegovih utjecaja na periferne organe sa živčevljem. Drugom stepenu spada psihofiziološko zbivanje naime ono duševno djelovanje koje je nezavisno ili slobodno od izvanjskog podražaja, a vezano je u svom postanku samo na centralna živčana uzbuđenja kao na pr. sjetilno sjećanje, maštanje i žudnja. Na najvišem su pak stepenu doživljaji mišljenja i htijenja, koji su također uvjetovani fizičkim i fiziološkim procesima, u koliko pretpostavljaju ono (šire) psihičko zbivanje, koje smo naveli na prvom i drugom stepenu razvitka. Misaoni i voljni sadržaji naše svijesti genetički su osnovani na doživljajima opažanja i teženja, a preko njih su svakako zavisni od moždanskih procesa. Ali mi možemo mišljenjem regulirati opažanje, a htijenjem možemo se emancipirati od senzitivnih teženja. Prema tome moždanski procesi nisu suštarnji ili sastavni činioci misaonih i voljnih funkcija. Toliko su ove funkcije čisto psihičke ili duhovne. Duševne se dakle energije razvijaju u pravcu sve veće nezavisnosti od tjelesnih procesa sve do one sfere duševnog života, koju zovemo duh ljudski. Čovjek, nastavlja dr. Zimmermann, zna dakako više od onoga, što samo sluša i gleda t. j. osjeća. Izvanjski svijet utječe na oko, uho, nos, jezik, kožu — podražuje ih — i na taj način mi osjećamo boje, glasove, mirise toplinu i t. d.; a od svega onoga, što osjećamo, nastaje naše opažanje izvanjskog svijeta. Ovo pak opažanje nije samo učinak raznih podražaja: svjetlosti, koja utječe na oko, zvuka, koji podražuje uho i t. d. Podražaji svjetlosti, zvuka i t. d. zaista su fizikalno-kemijski događaji, kojima odgovaraju kemičke reakcije u živcima i u mozgu — ali mi ne opažamo tih sila, nego osjećamo različite boje, glasove i t. d., a na taj način opažamo

stvari ili predmete. — Nadalje mi možemo o opaženim predmetima suditi ili razmišljati. Tako na pr. možemo dokazati, da se zemlja okreće oko svoje osi i oko sunca, a je li ovo znanje samo učinak fizikalno-kemijskih podražaja?! Zaista to ne može niko dokazati. — Mi možemo misliti također o sasvim neopaženim predmetima, na pr. o pravdi, o slobodi, o francuskoj revoluciji i t. d. Koliko je u znanostima daleko više znanja od običnog našeg opažanja (gledanja, slušanja...)! Već svakidašnje iskustvo običnog čovjeka poljodjelca, obrtnika... — nadmašuje izvanjske podražaje, jer se oslanja na predašnje znanje, koje je čovjek zapamtio. Nadalje čovjek je sposoban da pazi t. j. da sa većom ili manjom pažnjom prima u sebe izvanjske utjecaje, a to znači da pažnjom stečeno znanje nije samo učinak izvanjskih utjecaja. Nadalje čovjek je kadar, da u svojoj svijesti udruži i ujedini nekadašnje svoje doživljaje — a sve to nije moguće protumačiti sa mehaničkog gledišta. Potrebno je dakle u čovjeku pretpostaviti životnu ili vitalnu silu, koja, osim fizikalno-kemijskih sila, omogućuje hotimično djelovanje i stjecanje znanja. Čovjek dakle nije poput stroja usiljen da živi samo po fizičkim zakonima, nego da se uzdiže duhom svojim iznad njih stvarajući duhovne vrednote ili idealnu kulturu. — U svijetlu ovako temeljitog razlaganja dr. Zimmermanna, kako neznanstvena i nemoguća postaje gornja tvrdnja o elektromagnetskim poljima i psihičkim kvantima. Lako je onako smjele, površne, konfuzne i kobne tvrdnje postavljati, ali je nemoguće takova šta dokazati.

MOŽDANI SU SREDSTVO, ORUĐE ILI INSTRUMENTAT MIŠLJENJA

Pravo primjećuje Julij Robert Mayer: »Sigurno je, da se u živim moždanima neprestano događaju materijalne promjene, koje se označuje imenom molekularne djelatnosti, i da su duševni učinci u vezi s ovom materijalnom cerebralnom djelatnošću. Ružna je pak pogreška, kada se hoće poistovjetovati ove dvije paralelno iduće djelatnosti, što se najbrže vidi na slijedećem primjeru: poznato je, da se bez istodobno kemijskog procesa ne može telegrafično saobraćati. No misaoni sadržaj brzjava ne može se nikako smatrati funkcijom elektrokemijske akcije. Ovo još više vrijedi o moždanima i misli. Moždani su samo oruđe, a ne duh.« Da, moždani nijesu i ne mogu biti adekvatni t. j. dostatni uzrok svim psihičkim pojavama, oni mogu biti samo uvjet ili oruđe, kako su pero ili mastilo uvjet, da stavimo na papir nekoliko razumnih spoznaja. Znamo, da i guslenje Paganinia ili Balokovića ovisi o guslama, ali gusle nijesu uzrok umjetničkog stvaranja, nego samo instrumenat ili uvjet, a uzrok je veliki umjetnički duh Paganinia i Balokovića. Kad bi, prema konfuznom pisanju dr. Zore Vonješ, sumacija elektromagnetskih polja u moždanima omogućila sumaciju samih psihičkih kvanta, što u razumljivom govoru znači: kad

bi moždani bili realnim i adekvatnim uzrokom mišljenja, onda bi mišljenje moralo ovisiti o kakvoći i količini moždana, ali to ne stoji. Obzirom na kakvoću moždana prof. H y r t l veli, da je našao jednake uvoje kod vrlo duhovitih ljudi i kod bedaka. Nije dakle istinito, što kaže Büchner, da bolji zapletaji moždana uzrokuju i bolje psihičke pojave; stoga ne zavise bolje psihičke pojave niti od bolje sumacije elektromagnetskih mozgovnih polja, jer ovakova polja ne mogu po sebi biti adekvatnim uzrokom inteligencije ili psihičkih pojava u užem smislu riječi. O b e r s t e i n e r kaže: »Skroz nam je nemoguće, da lokaliziramo na određene predjele moždanske kore pojedine različite moždanske djelatnosti i strane psihičkog života; ovdje se radi o odnošajima, koji izbjegavaju nožu anatoma i mikroskopu fizičara.« Ovo vrijedi posebno za razumnu spoznaju. M o l e s c o t je držao, da je inteligenciji uzrok fosfor, ali je Liebig dokazao, da naše kosti imaju 400 puta više fosfora nego li moždani. Kada bi fosfor bio uzrok inteligencije, onda bi guska ili ovca bile najinteligentnije, jer ove relativno imaju više fosfora. A kakav upliv na mišljenje ima količina moždana? Büchner je jednom kazao, da su žene inferiorne i manje obdarene, jer imaju moždane manje težine, dočim da i klobučari znadu, kako darovitijim ljudima, zbog većeg mozga, trebaju veći klobuci. Obzirom da su u žene manji moždani to bi morala biti i manja mogućnost sumacije elektromagnetskih polja u njenim moždanima, a prema tome i manja mogućnost normalne inteligencije. Kad bi dakle bila istinita teza dr. Zore Vonješ, žene bi bile inferiorne u inteligenciji. Ali je sreća za ženski svijet, da kulturna povijest iznosi mnogo primjera sposobnih i inteligentnih žena i tim faktima najjasnije pobija tezu, da su psihičke pojave i inteligencija rezultat samo kakvoće i veličine mozga ili sumacije elektromagnetskih moždanih polja. Poznate su mnoge sposobne žene kao na pr. grofica Matilda, izvrsna državica jedanaestoga vijeka, Eleonora d'Arborea, koja je u četrnaestome vijeku dala Italiji zakonik, pak slavne pjesnikinje Ersilia Cortese, Vittoria Colonna, Clarici dei Medici-Strozzi u Firenci i t. d.; a tko bi nabrojio sve izvanredno obdarene žene u prošlom i u našem vijeku iz svih grana ljudskog znanja? Današnje pak svjetske književnice, kao i društvo hrvatskih književnica, znale bi mnogo toga nabrojiti o sposobnosti i kulturi ženâ, što odsjeva u njihovim lijepim literarnim radnjama, protiv grubog ponizivanja površnim teorijama, kojima bi se htjelo sposobnost i inteligenciju, usprkos svake logike, svesti jedino na elektromagnetska polja u mozgu, mjesto je pripisati plemenitom i prosvijetljenom, od materije bitno različitom i neumrlom duhu, koji i hrvatske književnice oživljava i daje im, uz pomoć Božju, od koga primaju svoje talente, poleta za uzgojni književni rad.

Istina je, da našim psihičkim činima uvijek odgovaraju fiziološke pojave, kada se radi o vegetativnim i senzitivnim psihičkim činima, koji su uistinu psihofizični, jer su proizvedeni od

duše i od tjelesnog organa kao od adekvatnog uzroka; ali ne u tom smislu, kao da duša i tijelo sačinjavaju jednu te istu realnost. Što se pak tiče psihičkih čina razuma i volje, treba priznati, da tu sudjeluju neka fiziološka gibanja, jer fantazija i osjetna težnja uvijek na neki način prate naše spiritualne čine, ali to sudjelovanje ne pripada unutrašnjoj naravi spiritualnih zbivanja kao što je to slučaj kod senzitivnih čina ili zbivanja, već je to nešto čisto izvanjskog, poput uvjeta ili oruđa, u koliko apstraktne pojmove crpemo iz realnog svijeta preko sudjelovanja fantazije, koja je organska moć. U ovom smislu, veli Mercier, naši izvodi suglasni su sa rezultatima eksperimentalne psihologije, a da mi mijesmo primorani odreći se isto tako po našoj svijesti zasvjedočene činjenice o netvarnosti našeg mišljenja i htijenja. Slično se izrazuje i Gemelli, a Dubois kaže: nijedna modifikacija, nijedno gibanje nam ne rasvjetljuje polje svijesti. Sile u naravi nijesu isključivo kvantitativne i mehaničke. Fizika doista raspravlja o gibanju fizičkih tjelesa, koje je podređeno nekom pravcu i brzini, ali je svojstvo psihičkog razumnog čina u glavnom da bude reprezentativan, a to je nešto drugo nego li fizičko i kemijsko gibanje. Spoznaja nije samo fiziološka funkcija već i nešto više, jer razumnom spoznajom čovjek stvara općeniti pojam o predmetima, koji sadrži značajna, bitna svojstva na pr. o boji, o vodi kao takovoj, dočim spoznaja životinja može imati samo sjetilnu predodžbu konkretne boje na pr. mesa, što hoće da ga pojede ili konkretne vode na pr. u potoku ili posudi, iz koje hoće da se napije. Čovjek uspoređuje pojmove predmeta, stvara sudove na pr. boja je bijela ili crna, meso je goveđe ili janjeće, a iz sudova stvara zaključke, preko kojih dosiže do novog znanja i razumnih spoznaja. Ove spoznaje imaju intencijonalni karakter, neku višu intelektualnu ili idejnu sadržinu, koja prešizuje granice materije. Wundtova eksperimentalno-psihološka škola u Würzburgu — Bühler, Külpe, Meumann, Narcis Ach — utvrdila je činjenicu, da u duševnom našem životu postoje i takovi događaji, s kojima nijesu povezane osjetilno organske funkcije. Znade li i za ove eksperimente dr. Zora Vonješ? Ako ne zna, onda je njezino izlaganje nenaučno, ako pak znade onda su njezine tvrdnje očito nelogične, a razlog je tome zbrka pojmova, jer ono što se smije primijeniti samo na vegetativno senzitivne životne pojave, ona bez znanstvenog kriterija, proteže i na psihičke razumne pojave; znade se na pr. da fizičko fiziološki čini iziskuju neko vrijeme i mogu se mjeriti, a dr. Vonješ bez daljnega to mjerenje primjenjuje i na psihičke razumne čine; nu svatko vidi na prvi mah, da je takav postupak pogriješan, a za objektivnog posmatrača nemoguć. Eto u tome je tragika njezina umovanja.

Krivo je mišljenje također, da psihički čini nemaju nikakav direktni utjecaj na fiziološke čine i obratno, jer naša svijest jamči, da činom volje možemo pokretati našim udima i da vanjski predmeti preko osjetnih organa pobuđuju u nama osjete, kad vidimo na pr. sunce, kad čujemo ljude i t. d. a tim se također razum i volja pobuđuju na svoje čine, inače ne bi mogla postojati nikakva prirodna znanost, niti ikakav izvanjski čin, niti uopće ljudsko društvo. Tumačenje međusobne zavisnosti tjelesnih i duševnih događaja bez kauzalnosti, veli Z i m m e r m a n n, nije obrazloženo, jer je međusobno utjecanje moguće, iako postoji različitost materijalne i duhovne naravi, a to su dokazali Lotze, Külpe, Stumpf, M. Wentscher i E. Becker; dapače iskustvo nas utvrđuje u tom, da doista utječu neke tjelesne promjene na dušu i obratno. Čitanje je na pr. veoma zanimiva psihološka činjenica. Osoba, dok čita, nepomično gleda u knjigu, periodično prevrće stranice; oči su joj sad tamne sad svijetle; lice sad rumeno sad blijedo; čelo čas namršteno, a čas glatko; srce sad polagano, a sad žestoko bije. A da prodremo pogledom u onu dušu, vidjeli bi smo, kako se ona sad boji, straši zdvaja; a sad se opet nada, ljubi, raduje; radi toga dotičnoj osobi lice se hladi i blijedi, ili se rumeni i zažari. Ta osoba radi d u š e v n o i t j e l e s n o; fiziološke vanjske pojave na tijelu ne razvijaju se dakle samo paralelno sa psihičkim unutrašnjim zbivanjima, nego one stoje u nekom izmjeničnom uzročnom odnosu u širem smislu upravo zato, jer su moždani i n s t r u m e n t mišljenja. Pravo primjećuje G u t b e r l e t, da se postojanje kauzalnog veza između fizičnih i psihičkih zbivanja nije shvatiti, kada znamo iz iskustva, da duša i tijelo u čovjeku nijesu dvije r a s t a v l j e n e supstancije, premda su tako različite. Osim toga nijekanje svake kauzalnosti dovodi do m n o g i h b e s m i s l i c a. Paraleliste tvrde, veli dr. G r a b i ć, strogu uporednost između duševnih i tjelesnih pojava; one uporedo prate jedne druge, a jedne na druge ne utječu. Ali onda biblioteke, gdje su sakupljene najveće tvorevine ljudskog uma, predstavljaju samo naslage knjiga, mrtvu tvar i slova, koja nemaju nikakove veze sa velikanima, koji svoje ime njima obvjekovječiše, jer ona slova i čitava djela nebi smjela imati, po mišljenju paralelista, nikakova odnosa sa psihom auktora. Odatle bi slijedilo, da štampani umotvor »S m a i l - a g a« nema nikakove veze sa velikim pjesničkim talentom našega književnika M a ž u r a n i ć a ili, drugim riječima, da bi onaj epos jednako opstojao ili mogao opstojati i onda, kada ga nitko u svom duhu ne bi prije uobličio. Tko bi se pak u ozbiljnom društvu usudio kazati, da se D a n t e o v a »B o ž a n s t v e n a k o m e d i j a« može protumačiti prostim mehanizmom bez aktivnog sudjelovanja Danteove darovite i velike pjesničke duše? A ipak i do te besmislice dovodi psihofizički paralelizam, kad naglasuje uporednost bez svake pak i šire kauzalnosti. Nadalje u

slučaju stroge uporednosti ili još više u slučaju da su fizičke i psihičke pojave »jedna te ista činjenica« — što tvrdi dr. Vonješ — kako bi se mogla razjasniti na pr. ova činjenica? Pojam o ljepoti izrazujemo mi u hrvastini sa fizičkim znakom t. j. riječju »ljepota«. Kad bi tu bila stroga identičnost ili paralitet, tad se pojam ljepote ne bi dao nijednom drugom riječju izraziti, dočim činjenica stoji, da se ovaj pojam daje izraziti u svim jezicima i to riječima, koje nemaju ništa zajedničkoga sa našom riječju »ljepota«. Napokon, da tu nije samo u p o r e d n o s t ili i d e n t i č n o s t ili m e h a n i č k i suslijed riječi bez svake uzročne veze pokazuje i ova činjenica: Jasno je, da misli spadaju u područje duše, a riječi u fizičke pojave, t. j. vanjske tjelesne znakove. Vlastito nam iskustvo svjedoči, da mnogo puta imamo jasnih ideja, a da ih ne znamo izraziti ni pismom ni govorom; ako ih pak nastojimo izraziti, to nas stoji dosta truda, dok mi riječi po svoju skalupimo i odredimo im značenje. Ove riječi zaista ne teku paralelno sa našim mislima, jer ih naš duh tek poslije uobličí. Vidi se to najbolje kod proučavanja filozofije, kad nastojimo filozofske pojmove izraziti u hrvastini, dok naš riječnik oskudijeva filozofskim izrazima. Je li moguće zamisliti, da ljudski duh nema nikakvog aktivnog sudjelovanja, kod mučnog stvaranja filozofsko znanstvenog riječnika? U slučaju dakle stroge uporednosti ili »jedne te iste činjenice« ili samog mehaničkog tumačenja, besmislice se toliko gomilaju, da takova teza postaje uistinu neshvatljiva i nemoguća. U raspravi se veli, da magnetska polja u mozgu predstavljaju fizikalni ekvivalent za naša psihička zbivanja. Ako pak sa psihologom G a y s e r o m podvrgnemo analizi na pr. pojam suda, uvjerit ćemo se, da pojam suda nema nikakvog fizičkog korelata ili ekvivalenta. Uzmimo da su nekom posmatraču pred očima dvije jednake boje; on uspoređuje jednu sa drugom i zaključuje, da su jednake. Koji je fizički korelat ili ekvivalent pri ovom postupku? Fizička je strana opstojnost boja i njihova objektivna jednakost; fizičko-fiziološka je strana i njihova objektivna djelatnost na očni živac posmatrača. Ali ovim nije iscrpljen sav postupak. Posmatračev duh ove dvije boje uspoređuje u koliko su slične ili različite ili jednake. Ovom pak razumnom psihičkom zbivanju ne može nitko naći fizičku paralelnu tačku ili fizikalni ekvivalent!? A zašto? Jer se duševni život osniva u znatnom svojem dijelu na dispozicijama i takovim funkcijama, s kojima u tjelesnoj sferi nema ništa paralelno na pr. poredbeno promatranje, shvaćanje idealnih vrednota i t. d. Tu je isključen fizikalni ekvivalent. Stoga i paralelista W u n d t odlučno odgovara, da neće nikada ništa živčano naći što bi odgovaralo oblicima spajanja i odnošaja između psihičkih elemenata i oblika, niti što bi odgovaralo pojmu vremena i svrhe i t. d., a prema tome on ograničuje paralelizam na elementarne senzitivne psihičke događaje. To još bolje otkučaje s obzirom na v o l j n o s a m o o d r e đ i v a n j e, koje nipošto nije vezano uz materijalni mehanizam, jer smo upravo našim htijenjem kadri

koješta izvesti i usuprot mehanizmu tjelesnosti. Ne može se dakle reći, da su tjelesne pojave samo odraz, korelat ekvivalent ili popratna strana duševnih, kada među njima dolazi i do oprečnih odnošaja. Korelat, ekvivalent to su konfuzne tuđice, skovane samo zato, da neki paraleliste sakriju pred nepućenim čitaocima veliko siromaštvo svoje logike, kad hotimice zaziru od ovog jednostavnog i prirodnog zaključka: duševne razumne pojave traže kao svoj subjekat razumnou spiritalnu dušu, od koje neki paralelisti obično bježe; stoga su ti korelati i ekvivalenti, ukoliko se hoće time namjestiti ljudska duša, samo fraze bez sadržaja. Jer upravo pojmovi o netvarnosti i besmrtnosti duše, o slobodnoj volji, o moralnoj odgovornosti daju sadržaj životu čovjeka, određuju pravac višem i čovjeka dostojnom djelovanju. Tako misle i osjećaju svi plemeniti umovi, instinktivno pak i cijeli ljudski rod. A to je realnost. Dok razni mozgovni korelati i ekvivalenti, bez razumne duše, kao tvrđnje bez znanstvene i logičke podloge, nijesu no proste, pak ako hoćete i »znanstvene iluzije«.

SUPSTANCIJALNA RAZUMNA DUŠA KAO DUHOVNI PRINCIP

Velika je dakle zabluda, kad se u raspravi tvrdi, da su psihičke i fizičke pojave jedna te ista činjenica samo gledana sa dvije strane t. j. samo jedna realnost, koja se pojavljuje različito prema opažajnom gledištu. Pravo veli Zimmermann: dok bi još razumljivo bilo, da različiti subjekti različito opažaju jednu istu realnu zbiljnost, kako je to moguće kod jednog subjekta, koji razlikuje opažanje usvijesnih (psihičkih) događaja od tjelesnih? Naš »ja« opaža vlastito svoje tijelo (a ne samo tjelesne pojave drugih ljudi) kao što »ja« opaža i svoje duševne događaje; taj »ja« je jedan te isti koji svojim mišljenjem i htijenjem utječe na tijelo i opaža tjelesne pojave (kretnje) kao što zna za svoje utjecaje na te pojave t. j. opaža i svoju odluku kao duševnu pojavu — dakle naš ja nije dvostruk. Gdje je onda razlog pojavnoj dvostrukosti? Ako realnost opažajućeg jastva (subjekta) nije različna, onda moraju svakako duševne pojave neposrednog opažanja imati svoju realnost, a tjelesne pojave osjetilnog opažanja opet svoju realnost — koje se međusobno zbiljski razlikuju. — Nijesu dakle psihičke i fizičke pojave jedna te ista činjenica ili jedna realnost samo gledana sa dvije razne strane, kako tvrdi dr. Vonješ, nego su to dvije različite činjenice; nije to samo jedna realnost, nego je to dvostruka realnost, a te dvostruke bitno različite činjenice, realnosti ili akti traže, po načelu uzročnosti, i dva bitno različita substrata, iz kojih proističu, naime tjelesnu i duhovnu realnost to jest tijelo i razumnou dušu. Ovaj Aristotelov nazor osnovan je na strogom iskustvu, a samo zlo upotrebljeni zaključci

moderne pozitivističke nauke mogu da ga napadnu. Aristotel uči, da su tijelo i duša po svojoj naravi dvije različite realnosti, ali je među njima supstancijalno jedinstvo ili psiho-fizička unija, jer su te dvije realnosti jedna na drugu upućene. Čovječje tijelo, veli Zimmermann, po konstrukciji svojih sastavnih dijelova iziskuje jedan princip (tvorno počelo), koji funkcije ovih sastavnih dijelova (organa) upravlja zajedničkom cilju čitavog organizma; osim toga je čovjek po svojoj racionalnosti takav princip, koji oživljuje organizam ali i prelazi preko granica pukog mehanizma. Životni je dakle princip čovječjeg organizma spiritualan, a ujedno se nalazi u samom organizmu, jer ne znači drugo nego upravo njegov životni princip u živom organizmu, tako da bi ovaj organizam izgubio svoju organsku formu bez duše, t. j. više ne bi bio pravi organizam, nego naprosto materija, zato je Aristotel smatrao dušu kao formu organskog tijela t. j. kao onaj formalni princip, koji određuje materiju za život. Čovječja je duša po svojoj specifičnoj biti izvor ili tvorni princip racionalnog života, a zajedno sa animalnom (osjetnom) naravi čini fizičku bit čovjeka. Zato je čovjek razumna životinja (animal rationale). Tijelo i duša kao dvije nepotpune supstancije upućene jedna na drugu sastaju se u čovjeku u jednu samosvojnu supstanciju razumne naravi, koju zovemo: osoba ili ličnost, a ta osoba se u samosvijesti očituje kao »ja«! »Jastvo« je nosilac ili subjekt svijesnoga života. Svijesni moji doživljaji pripadaju meni, mome »ja«, ali meni pripadaju ne samo čisto duševni (t. j. razumni) doživljaji, na pr. mišljenje i htijenje, nego i svi drugi duševni t. j. (i fiziološki) događaji, na pr. to da ja sada slušam i gledam, a napokon tjelesni ili, fizički događaji na pr. to da »ja« hodam, »ja« jedem, »ja« udaram rukom po stolu. Jastvo je dakle supstancijalni subjekat duševnog i tjelesnog doživljavanja, a sastoji se od tijela i razumne duše, dvaju bitno različitih realnosti za dva bitno različita zbivanja u čovjeku. Tu činjenicu nam svjedoči samoopažanje, koje je glavno psihološko vrelo; stoga nemiemo nijekati supstancijalnog duhovnog principa u čovjeku zato, jer nam na čin spoja duše i tijela u jednu supstanciju, isključivši bilo kakav kemijski spoj, nije jasan, nego prilično tajan. Zar nije isto i sa fizičkim zakonima, na pr. zakonom težine, i biološkim zakonima na pr. zakonom neurocyma, koji reguliše kretnje živčevlja? Unutrašnju narav tih zakona, kao na pr. i bit elektrike, još nitko nije uspio odgonetnuti, jer je to tajna prirode kao i mnoge druge, ali ipak spomenute zakone ne odbacujemo, ne nijećemo, jer su to neosporive činjenice. Dobro veli Fr. Šanc: Niti tijelo niti duša nije nikakav proces, nego je ona stalna supstancija iz koje izvire procesi. Kako već spomenusmo eksperimentalno-psihološka škola u Würzburgu je utvrdila činjenicu, da u duševnom našem životu postoje i takovi događaji, s kojima nijesu povezane osjetilno organske funkcije. Među te događaje ubrajamo, veli Zimmer-

mann, sposobnost misaonog spoznanja, za razliku od receptivnog i asocijativnog osjetilnog opažanja i reproduktivnog pomišljanja, zatim sposobnost slobodnog, na umnoj motivaciji osnovanog, htijenja za razliku od mehanički udešenog osjetnog teženja, i napokon sposobnost, u vezi s mišljenjem i htijenjem, viših čuvstava za razliku od samo osjetnih stanja ugodnosti i neugodnosti. U ovoj sferi viših duševnih tvorevina, aktivnost je duše nezavisna od organsko osjetnog mehanizma. Prema tome je čovječja duša tvorno počelo ili takav uzrok, s kojim tijelo nije zajednički uzrok barem kod gore navedenih doživljaja, radi čega je razumna čovječja duša ne samo u svojoj aktivnosti, nego i u svojoj egzistenciji, po svojoj naravi, nezavisna od tijela i od fizikalno fizioloških procesa. Razumna duša je također jednostavna, jer je njena djelatnost neprotežna t. j. nije iz dijelova sastavljena, što proizlazi također iz jedinstva svijesti, a osobito iz samosvijesti, koja bi bila nemoguća bez refleksije t. j. bez takvog znanja, kojim se naš »ja« osvrće ili reflektira na samog sebe. Refleksija je u sebi nedjeljiv ili jednostavan čin pak ga ne bi mogla proizvesti od protežnih (protegnutih) dijelova sastavljena duša. Duša je dakle jednostavna duhovna supstancija. Ona nema izvan sebe t. j. u tijelu razlog svog životnog prestanka, jer je u nekim svojim doživljajima ili činima potpuno nezavisna od tijela, a nema ga ni u sebi samoj, jer je jednostavna, t. j. nema sastavnih dijelova, pak nije raspadljiva kao tijelo te nakon smrti tijela nastavlja svojim životom t. j. ona je besmrtna, a Bog ju je zato i stvorio. Iz naših razlaganja jasno proističe, da prirodne znanosti, a osobito eksperimentalna psihologija pa i hipoteza psihofizičkog paralelizma, ako hoće biti dosljedne u svojim zaključcima, moraju u čovjeku priznati supstancijalni duhovni princip t. j. razumnu besmrtnu dušu. Time se još jednom konstatuje svederno utješljiva činjenica, da prava znanost štiti interese kršćanske filozofije, dok ih samo zloporaba znanosti hoće da uništi. Prema tome slijedi, da je teza dr. Zore Vonješ o nepostojnosti ljudske duše samo lakoumno i razorno naklapanje bez stvarnih dokaza; a to je zato, jer se ona usuduje raspravljati o filozofskim pitanjima, kao što je pitanje opstojnosti ljudske duše, a u filozofiju se zapravo slabo razumije; radije neka dr. Vonješ ostane kod svoje struke, neka se bavi fizikom, biologijom, fiziologijom, a u duševne pojave i zbivanja neka se ne pača, jer takove rasprave, ako hoće biti ozbiljne, nužno traže temeljito poznavanje i racionalnih disciplina. Kako rekosmota »Alma naha« ima i solidnih radnja, pak je prava šteta, što se dozvolilo uvrštenje ovako nastrane rasprave u pogledu jednog od temeljnih pitanja ljudskog života. Nadamo se, da će se u buduće više pažnje posvetiti istinitoj nauci, a isključiti ovakove očite i razorne zablude.

Dr. Josip Carević